

ELŻBIETA BABULA, AGATA OLECHNOWICZ*
Gdańsk

**EKONOMICZNA VS. PSYCHOLOGICZNA PERSPEKTYWA
OCENY WPLYWU KONSUMPCJI NA DOBROBYT INDYWIDUALNY****

STRESZCZENIE

W obliczu rosnącego zainteresowania ekonomią szczęścia (*economics of happiness*), która podaje w wątpliwość zależność między poziomem bogactwa a dobrobytem, istnieje potrzeba ponownego rozważenia wpływu wzrostu konsumpcji na dobrobyt. Celem artykułu jest zbadanie zależności między konsumpcją a dobrobytem w ujęciu indywidualnym.

Praca ma charakter interdyscyplinarny – przyjęte zostały dwa punkty widzenia, to jest psychologiczny i ekonomiczny. Przeprowadzona analiza dedukcyjna, oparta na badaniu przeglądowym literatury, jak również analiza danych statystycznych w układzie przekrojowym i czasowym ostatecznie prowadzą do wniosku, że jakkolwiek bardzo cenne analizy psychologów, dotyczące m.in. występowania patomechanizmów, takich jak: postawy silnie materialistyczne, zakupoholizm czy niski poziom samokontroli, nie stanowią wystarczających przesłanek dla podważenia ogólnych prawidłowości o dodatnim wpływie konsumpcji na jakość życia i dobrobyt w sensie ekonomicznym.

Słowa kluczowe: konsumpcja, dobrobyt indywidualny, dobrostan

---

* Elżbieta Babula, dr, Katedra Mikroekonomii, Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Gdański, e-mail: elzbieta.babula@ug.edu.pl; Agata Olechnowicz, Katedra Mikroekonomii, Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet Gdański, e-mail: agata.olechnowicz@ug.edu.pl.

** Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/B/HS4/04718.

Wprowadzenie

W literaturze ekonomicznej coraz więcej uwagi poświęca się zagadnieniom jakości życia i dobrobytu, rozszerzając w większym stopniu spektrum o aspekty o charakterze pozamaterialnym. Nurt badający relacje pomiędzy szczęściem a decyzjami i warunkami ekonomicznymi – ekonomia szczęścia (*economics of happiness*) – przyciąga uwagę coraz szerszego grona ekonomistów. Wychodzi on poza klasyczną perspektywę ekonomii, w której analizowane były jedynie ekonomiczne cele i motywy działalności człowieka. W takim poszerzonym ujęciu podaje się w wątpliwość wpływ bogacenia się i rosnącej konsumpcji na dobrobyt interpretowany w kategoriach szczęścia jednostek. W ujęciu czysto ekonomicznym również podnoszone są aspekty mogące stanowić głos w dyskusji. Wyrastają one przeważnie z analiz dotyczących efektów zewnętrznych konsumpcji, zagadnień zrównoważonego rozwoju i zrównoważonej konsumpcji.

Celem artykułu jest zbadanie zależności między konsumpcją a dobrobytem w ujęciu indywidualnym. Praca ma charakter interdyscyplinarny – przyjęte zostały dwa punkty widzenia – psychologiczny i ekonomiczny. Metoda badawcza obejmuje przede wszystkim analizę dedukcyjną opartą na badaniu literaturowym. Część artykułu ma zatem charakter przeglądowy. W ostatniej części opracowania posłużono się elementami analizy statystycznej danych w układzie przekrojowym i czasowym w celu skonfrontowania wniosków z analizy teoretycznej z realizacją obserwowanych zjawisk w rzeczywistości.

Rola konsumpcji w kształtowaniu dobrobytu indywidualnego w ujęciu ekonomicznym

Ekonomiści w kontekście pomiaru dobrobytu indywidualnego posługują się kategorią użyteczności. Pojęcie to przeszło długą ewolucję od czasu, gdy Jeremy Bentham pod koniec XVII wieku stworzył fundament dla podejścia „subiektywnego” w teorii konsumenta¹. Użyteczność w ujęciu tradycyjnym rozumiana jest jako rosnąca funkcja obecnej i przyszłej konsumpcji dóbr, czasu wolnego itp. Konsument ma ograniczone zasoby w postaci dochodów, zatem jest zmuszony do gospodarowania tymi zasobami tak, aby uzyskane z konsumpcji korzyści były jak najwyższe. Ten spójny w ramach swoich założeń (o racjonalności

---

¹ H. Landreth, D.C. Colander, *Historia myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 318.

wyborów oraz o rzadkości dóbr) model prowadzi w konsekwencji do wniosku, że użyteczność z rosnącej konsumpcji nie może spadać. Wniosek taki jednak stoi w sprzeczności z badaniami z zakresu psychologii dotyczącymi zależności między konsumpcją a poziomem dobrobytu indywidualnego (co jest przedmiotem dalszej części artykułu).

Czy zatem można przypuszczać, że szeroko pojęty model wyboru ma braki, czy też może badania wskazujące negatywną relację między dobrobytem indywidualnym a konsumpcją lub poziomem bogactwa są niemiarodajne dla perspektywy ekonomicznej? Aby rzucić więcej światła na ten problem, konieczne jest wyjście poza analizę czysto ekonomiczną, co umożliwi podejście interdyscyplinarne do zagadnień dobrobytu i konsumpcji.

Dobrostan jako podejście subiektywne do dobrobytu indywidualnego w psychologii

Dzięki tendencjom indywidualistycznym i rozwojowi psychologii pozytywnej zaistniało w naukowej terminologii pojęcie „dobrostan”, którego po raz pierwszy użyto w 1974 roku w „Social Indicators Research” do zdefiniowania zadowolenia i dobrego samopoczucia, chociaż badania empiryczne dotyczące zadowolenia, satysfakcji, jakości życia były prowadzone już wcześniej. Z perspektywy psychologicznej na ten subiektywnie postrzegany dobry stan własnego życia składają się dwa poziomy: poznawczy i emocjonalny². Poziom poznawczy oznacza pozytywną ocenę i satysfakcję z poszczególnych aspektów swojego życia, poziom emocjonalny natomiast to przewaga odczuwanych emocji pozytywnych nad negatywnymi³.

Przenikanie się procesów ekonomicznych i społecznych w subiektywnej ocenie życia sprawiło, że coraz częściej stosuje się pojęcie „jakość życia” – najbardziej odpowiadające określeniu zarówno dobrobytu, jak i dobrostanu⁴. Jakość życia jest bowiem definiowana jako kombinacja ekonomicznych i pozamaterialnych wymiarów ludzkiego życia, stanowiących o ogólnym stopniu satysfakcji

---

² E. Diener, F. Fujita, *Social comparisons and subjective well-being*, w: *Health, coping, and well-being*, red. B.P. Buunk, F.X. Gibbons, Mahwah, New York 1994, s. 329–357.

³ J. Czapiński, *Psychologia szczęścia. Przegląd i zarys teorii cebulowej*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1994, s. 13–14.

⁴ W. Ostasiewicz, *Metodologia pomiaru jakości życia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2002, s. 9.

człowieka z całokształtu egzystencji⁵. Stąd w badaniach empirycznych poziom odczuwania satysfakcji z życia jest stosowany jako miernik dobrostanu lub jakości życia. Satysfakcja z życia mierzona jest w badaniach ankietowych za pomocą bezpośredniego pytania typu: *Jak bardzo jesteś zadowolony z życia jako całości?* (*All things considered, how satisfied you are with the life you lead?*). Wyniki rejestrowane są na skali liczbowej – najczęściej od 1 do 4 lub od 1 do 10, gdzie 1 oznacza najbardziej niezadowolony, a 4 lub 10 – najwyższą możliwą satysfakcją z życia⁶.

Ujmując człowieka jako zintegrowaną wewnątrznie całość, funkcjonującą w ścisłej relacji ze światem zewnętrznym, psychologowie podkreślają, że niesłuszne byłoby izolowanie psychologicznych mechanizmów wpływających na jakość życia od czynników materialnych. Patrząc przez pryzmat stanów emocjonalnych, człowiek jest tym bardziej zadowolony ze swojego życia, im w lepszej znajduje się sytuacji materialnej⁷. Kupowaniu, jako formie aktywności, towarzyszy stan zadowolenia, a nawet szczęścia, co prowadzi do wniosku, że konsumpcja może polepszać jakość życia⁸. Zwraca się jednocześnie uwagę, że przełożenie konsumpcji na dobrobyt nie jest jednoznaczne. Psychologia dostarcza bowiem dowodów, że istnieją czynniki, które mogą powodować, że wzrost konsumpcji zamiast sprawiać, że ludzie czują się szczęśliwsi, prowadzi do negatywnych stanów afektywnych, obniżonej samooceny, stresu, a nawet depresji i stanów lękowych⁹. Jeden z takich mechanizmów jest wywoływany orientacją materialistyczną.

---

⁵ C. Bywalec, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.

⁶ R.H. Frank, *The frame of reference as a public good*, "Economic Journal" 1997, vol. 107, s. 1832.

⁷ J. Czapiński, *Psychologiczne teorie szczęścia. Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

⁸ M. Górnik-Durose, *W supermarkecie szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia*, red. A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012, s. 21.

⁹ L. Hudders, M. Pandelaere, *The silver lining of materialism. The impact of luxury consumption on subjective well-being*, "Journal of Happiness Studies" 2012, vol. 13, s. 411–437.

Materializm, konsumpcja i szczęście

Potocznie materializm bywa rozumiany jako negatywna charakterystyka człowieka, któremu obecnie posiadane lub pożądane dobra materialne przysłaniają świat i który na dylemat „mieć czy być” opowiada się po stronie wysokiego poziomu konsumpcji jako celu samego w sobie. Materializm to jednak nie tylko liczba nabywanych dóbr. To przede wszystkim umiejscowienie stanu posiadania na indywidualnej drabinie „rzeczy ważnych”.

W literaturze przedmiotu materializm rozumiany jest jako cecha osobowości¹⁰ bądź jako wartość¹¹. Definicja pierwsza (Russella W. Belka) przedstawia materializm jako stopień istotności, jaką człowiek przykłada do materialnego posiadania, na który składa się kombinacja trzech cech: potrzeby gromadzenia, braku hojności oraz zazdrości¹². Marsha Richins i Scott A. Dawson, z kolei, przedstawiają materializm jako głęboko zakorzenione przekonanie o centralnej roli posiadania dla szczęścia i sukcesu. Materializm ujmowany jest według nich jako wartość, co oznacza, że na czele życiowych celów człowieka stoi posiadanie dóbr materialnych, a ich nabywanie wyznacza indywidualny styl życia¹³. Na tak rozumianą orientację materialistyczną składają się trzy filary: centralna rola nabywania, stopień, w jakim osoba wierzy, że dobra materialne są niezbędne do odczuwania satysfakcji z życia, oraz wiara, że wymiarem sukcesu jest poziom posiadania¹⁴. Wyniki badań nad materializmem w kontekście zachowań konsumpcyjnych dowodzą, że materializm determinuje czas poświęcony na kupowanie oraz ma pozytywny związek z potrzebą nabywania unikatowych produktów¹⁵. Badano także, jak materializm jest związany z ekonomicznymi i psychologicznymi konstrukcjami, wśród których można między innymi wymienić poczucie dobrostanu.

Na podstawie wyników badań nad dobrostanem w kulturze konsumpcji można wykazać negatywny wpływ dążenia do nabywania i posiadania na

¹⁰ R.W. Belk, *Materialism. Trait aspects of living in material world*, „Journal of Consumer Research” 1985, vol. 15, s. 265–280.

¹¹ M.L. Richins, S. Dawson, *Special possessions and the expression of material values*, „Journal of Consumer Research” 1994, vol. 21, s. 522–531.

¹² R.W. Belk, *Materialism...*, s. 265–280.

¹³ N.D. Wright, V. Larsen, *Materialism and life satisfaction: a meta-analysis*, „Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behavior” 1993, vol. 6, s. 158–165.

¹⁴ M.L. Richins, S. Dawson, *Special possessions...*, s. 522–531.

¹⁵ L. Hudders, M. Pandelaere, *The silver lining...*, s. 411–437.

subiektywny dobrostan. Założenie, że zwiększonemu materializmowi towarzyszy obniżony poziom subiektywnego dobrostanu, potwierdzone jest w licznych badaniach¹⁶.

Aaron C. Ahuvia i Nancy Wong¹⁷ w swoim badaniu weryfikowali, jak poszczególne aspekty materializmu, zarówno według koncepcji R.W. Belka, jak i M. Richins, związane są z różnymi obszarami składającymi się na całość poczucia dobrostanu. W badaniu wykorzystano dwa narzędzia pomiaru materializmu: zaktualizowaną skalę materializmu Güiliz Ger i R.W. Belka¹⁸ oraz skalę materializmu M. Richins i S.A. Dawsona¹⁹. W zmodyfikowanej wersji skali materializmu R.W. Belka podskala potrzeby gromadzenia (na przykład *I Get very upset if something is stolen from me, even if it has little monetary value*), podskala braku hojności (na przykład *I don't like to lend things, even to good friends*) oraz podskala zazdrości (na przykład *There are certain people I would like to trade place with*) zostały uzupełnione o podskale mierzącą skłonność do przechowywania wrażeń, doświadczeń, wspomnień w materialnej formie (na przykład *When I travel I like to take a lot photographs*). Skala M. Richins i S.A. Dawsona, zgodnie z ich teorią, sprawdza centralne miejsce przekonania o istotności stanu posiadania za pomocą trzech podskal: centralności posiadania (na przykład *I usually buy only the things I need*), szczęścia (na przykład *I have all the things I really need to enjoy life*) oraz sukcesu (na przykład *Some of the most important achievements in life include acquiring material possessions*). Dobrostan natomiast jest mierzony za pomocą narzędzia zaproponowanego przez Franka M. Andrews i Stephena B. Whitney²⁰. Na skalę składało się sześć stwierdzeń, pozwalających na określenie poczucia dobrostanu na podstawie cząstkowych satysfakcji: z życia jako całości, z ilości zabawy i rozrywki, z relacji z rodziną i przyjaciółmi oraz z warunków życia. Wyniki oceny każdego z tych aspektów były rejestrowane

---

¹⁶ A.C. Ahuvia, N. Wong, *Materialism. Origins and implications for personal well-being*, "European Advances in Consumer Research" 1995, vol. 2, s. 172–178; A.C. Ahuvia, N. Wong, *Cognitive and affective antecedents of Inglehart's materialism. Implications for the development of materialism as a macro-values orientation*, "Journal of Macromarketing", Special Issue on Consumer Wellbeing 2005; M. Sirgy, *Materialism and quality of life*, "Social Indicators Research" 1998, vol. 43, s. 227–260.

¹⁷ A.C. Ahuvia, N. Wong, *Materialism...*, s. 172–178.

¹⁸ G. Ger, R.W. Belk, *Cross-cultural differences in materialism*, "Journal of Economic Psychology" 1996, vol. 17, s. 55–77.

¹⁹ M.L. Richins, S.A. Dawson, *Special possessions...*, s. 522–531.

²⁰ F.M. Andrews, S.B. Whitney, *Social indicators of well-being. American perceptions of life quality*, Plenum Press, New York 1976.

na siedmiostopniowej skali od „okropny” do „zachwycony”. Wyniki tych badań potwierdziły ogólne założenie o negatywnej zależności pomiędzy poczuciem zadowolenia z życia a materializmem. Co ciekawe, najbardziej skorelowaną z niezadowoleniem z życia okazała się podskala szczęścia w skali M. Richins i S.A. Dawsona, co może prowadzić do wniosku, że w im większym stopniu osoba jest przekonana, że to zwiększanie konsumpcji dóbr materialnych prowadzi do indywidualnego poczucia szczęścia, tym rzeczywiście odczuwa mniejsze poczucie zadowolenia²¹.

Inne badania wykorzystujące skalę materializmu M. Richins i S.A. Dawsona pokazują ponadto, że osoby cechujące się wysokim poziomem materializmu mają niższą samoocenę, zgłaszają większy poziom stresu, depresji i stanów lękowych oraz skarżą się na gorszy stan zdrowia w porównaniu z osobami o niskim poziomie materializmu²².

Ujemną korelację pomiędzy satysfakcją z życia a przywiązywaniem dużej wagi do pieniędzy można tłumaczyć, opierając się na założeniach teorii autodeterminacji²³. Ta psychologiczna teoria motywacji zakłada, że siły motywujące człowieka można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Czynniki takie jak: społeczny podziw i szacunek czy dobrobyt finansowy odpowiadają za motywację zewnętrzną, która koncentruje się na poczuciu wartości poza jednostką i zakłada poszukiwanie zewnętrznej nagrody i pochwały innych ludzi²⁴. Taką szczególną formą motywacji zewnętrznej stanowi właśnie materializm. Ludzie mogą angażować się jednak w różne czynności, także bez oczekiwania zewnętrznej gratyfikacji, kiedy kierują się w życiu motywacją umiejscowioną „wewnątrz”, wynikającą z pasji, chęci rozwoju, troski o innych. Zgodnie z przytoczonymi badaniami, wysoka pozycja dóbr materialnych w hierarchii wartości zamiast spełniać „amerykański sen”, wiąże się ze spadkiem odczuwanej satysfakcji życia. Osoby deklarujące przywiązywanie wagi do zewnętrznych celów, to jest do pieniędzy,

---

²¹ A.C. Ahuvia, N. Wong, *Materialism...*, s. 172–178.

²² L. Hudders, M. Pandelaere, *The silver lining...*, s. 414.

²³ R.M. Ryan, E.L. Deci, *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*, „American Psychologist” 2000, vol. 55, s. 68–78.

²⁴ T. Kasser, R.M. Ryan, *Further examining the American dream. Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals*, „Personality and Social Psychology Bulletin” 1996, no. 22, s. 280–287.

wyglądu i popularności, cechowały się niższymi dążeniami do samoaktualizacji oraz wyższym poziomem depresji niż osoby zorientowane na cele wewnętrzne²⁵.

Podkreśla się, że materializm, jako uzależnienie od dobrobytu lub posiadania dóbr materialnych, trzeba rozpatrywać ze wszystkimi psychopatologicznymi konsekwencjami, podobnie jak uzależnienie od substancji psychoaktywnych²⁶. Wynikiem rosnącego materializmu są bowiem między innymi pojawiające się patologie zachowań konsumpcyjnych i finansowych. Za jedną z nich należy uznać zakupoholizm, który jest próbą szybkiego uzyskania wysokiego standardu życia. Zakupoholizm (natrętne kupowanie, kupowanie kompulsywne) polega na chronicznym, niekontrolowanym dokonywaniu zakupów. Jednakże, o ile zakupom towarzyszy zazwyczaj poczucie zadowolenia, o tyle ten styl decyzji konsumenckich jest reakcją na stan napięcia, stres lub nudę. Zakupy kompulsywne stanowią próbę zredukowania takich emocji, jak smutek, frustracja czy gniew²⁷.

Wniosków o anomaliiach w relacji między konsumpcją a dobrostanem dostarczają także badania dotyczące skutków niezdolności do samokontroli. Ekonomiczna teoria użyteczności zakłada, że zwiększanie konsumpcji jest racjonalną decyzją prowadzącą do wzrostu zadowolenia. Są jednak przykłady dóbr, których charakter sprawia, że za racjonalne – w kontekście przyszłego dobrostanu – należałoby raczej uznać ograniczanie ich konsumpcji.

Alois Stutzer i Bruno Fray²⁸ badali mechanizmy wyboru konsumpcyjnego w aspekcie palenia papierosów, niewłaściwych nawyków żywieniowych oraz oglądania telewizji. Badania te dostarczają kolejnych dowodów na to, że rosnąca konsumpcja określonych dóbr może prowadzić do obniżonego zadowolenia z życia. Za patomechanizm tego zjawiska można uznać niski poziom samokontroli.

Chociaż niektóre badania sugerują, że nie ma związku między rozwojem ekonomicznym społeczeństwa a ogólnym poziomem szczęścia jego obywateli, to według statystyk wciąż bogatsze narody są szczęśliwsze od tych mniej zamożnych. Łącząc te stwierdzenia, słuszne wydaje się być uznanie, że rzeczywiście

---

²⁵ T. Kasser, R.M. Ryan, *The dark side of the American dream. Correlates of intrinsic and extrinsic goals*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1993, no. 65, s. 410–422.

²⁶ L. Jampolsky, *Leczenie uzależnionego umysłu*, Warszawa 1992, s. 200.

²⁷ A. Gąsiorowska, *Postawy wobec pieniędzy a kupowanie impulsywne*, w: *W supermarkecie szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia*, red. A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2012, s. 209.

²⁸ A. Stutzer, B.S. Frey, *What happiness research can tell us about self-control problems and utility misprediction*, Institute for Empirical Research in Economics, Working Paper no. 267, Zurich 2006.

poziom zamożności i stosunek do posiadania to dwa odrębne czynniki, których relacja z subiektywnym dobrostanem może mieć całkowicie inny charakter.

Konsumpcja a dobrobyt indywidualny i dobrobyt społeczny

Kontrowersje związane z konsumpcją i dobrobytem ujawniają się również, gdy analiza jest prowadzona z poziomu dobrobytu społecznego. Już w latach siedemdziesiątych XX wieku dostęp do danych o charakterze makroekonomicznym, pozwalających syntetycznie ocenić funkcjonowanie gospodarki (przykładowo PKB *per capita*) oraz do wyników badań ankietowych o satysfakcji z życia w dłuższym okresie, umożliwił zestawienie tych wielkości, a tym samym ocenę wpływu sytuacji ekonomicznej społeczeństw na średnią satysfakcję z życia mieszkańców. W uznawanej za klasyczną pracy Richarda Easterlina pokazano, że mimo ujęcia przekrojowego, przy porównywaniu poziomu satysfakcji z życia w relacji do dochodów między krajami występuje dodatnia zależność, a jednocześnie średni poziom satysfakcji z życia w danym kraju jest bardzo stabilny w czasie, bez względu na wysoki wzrost PKB *per capita* w badanym okresie²⁹. Zjawisko to jest nazywane paradoksem Easterlina i stanowi podstawowe zagadnienie ekonomii szczęścia.

Wzajemne powiązania dobrobytu różnych jednostek były również wyjaśniane na poziomie dobrobytu indywidualnego. R. Easterlin, analizując zaobserwowane zjawiska, sformułował hipotezę, że dobrobyt indywidualny zależy od dochodu relatywnego, a nie absolutnego. Opierając się na tym założeniu, Robert H. Frank dowiódł, że jeśli wszyscy maksymalizują swoją użyteczność, to wzrost konsumpcji jednej osoby powoduje, że poprawia się jej sytuacja w relacji do sytuacji pozostałych osób, a tym samym zmniejsza się użyteczność innych osób. W konsekwencji dochodzi do spadku dobrobytu społecznego. Ponieważ pozostałe osoby również będą dążyły do zwiększenia konsumpcji, w efekcie wszyscy konsumują więcej niż to wynika z optimum społecznego³⁰.

Analiza R.H. Franka głęboko nawiązuje do problematyki zrównoważonej konsumpcji. Już w 1973 roku William Nordhaus i James Tobin zwrócili uwagę na problem związany z rosnącą konsumpcją, definiując zrównoważoną konsumpcję

---

²⁹ R. Easterlin, *Does economic growth improve the human lot?*, w: *Nations and households in economic growth. Essays in honor of Moses Abramovitz*, red. D. Reeder, M. Reeder, Academic Press, New York 1974, s. 89–105.

³⁰ R.H. Frank, *The frame of reference...*, s. 1838–1844.

jako tę wielkość, którą społeczeństwo może konsumować, aby nie ograniczyć konsumpcji (zasobów) w przyszłości³¹. Ogólnie efekty zewnętrzne konsumpcji to skutki zaspokajania potrzeb odczuwane przez bliższe oraz dalsze otoczenie konsumenta i mogą być one pozytywne albo negatywne. Pozytywnymi efektami konsumpcji mogą być na przykład dobre zdrowie, długie życie, poczucie satysfakcji z życia, wysoki poziom kulturalny obywateli itp. Przykładami negatywnych efektów konsumpcji są nadmierne wykorzystanie niezbędnych zasobów, degradacja środowiska przez zaprzestanie tradycyjnych form uprawy ziemi, degradacja środowiska przez eksploatację zasobów nieodnawialnych, chaotyczna urbanizacja, składowanie coraz większej ilości odpadów³², choroby, patologia społeczna, wypadki komunikacyjne, konflikty społeczne itp.³³. Zaliczyć tu można również nasilanie się opisanych w artykule mechanizmów o charakterze psychologicznym. Wzrost dobrobytu z tytułu rosnącej konsumpcji zależy od tego, czy przeważają pozytywne, czy negatywne efekty zewnętrzne konsumpcji.

Co na to dane statystyczne?

W celu zbadania, które tendencje – pozytywne czy negatywne – przeważają obecnie w społeczeństwie, przeprowadzono analogiczną do badania R. Easterlina analizę dla danych przekrojowych dla wszystkich krajów UE w 2010 roku oraz w ujęciu dynamicznym w Polsce w latach 2001–2011.

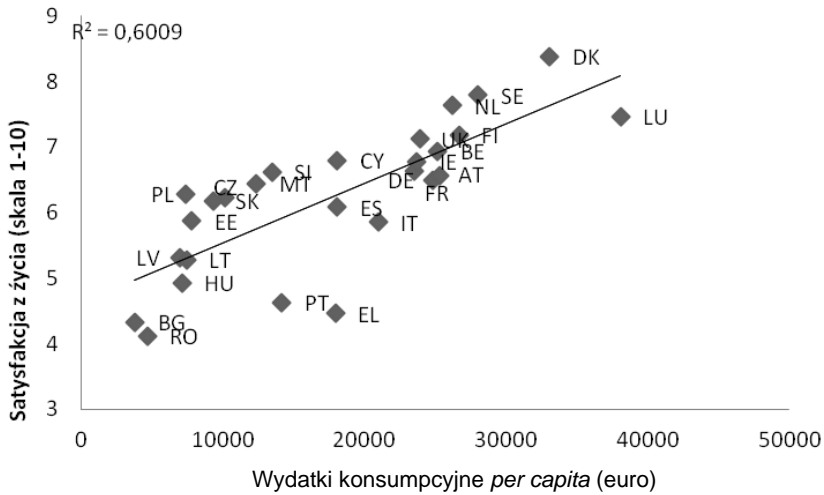
Na rysunku 1 przedstawiono średnią satysfakcję z życia w skali od 1 do 10 w relacji do całkowitych wydatków konsumpcyjnych na mieszkańca (w cenach stałych) w 27 krajach Unii Europejskiej w 2010 roku. Dynamika wydatków konsumpcyjnych jest zbliżona do dynamiki PKB, zatem w świetle wyników badań R. Easterlina (oraz jego następców) uzyskane wyniki nie są zaskakujące. Potwierdzają zjawisko, że średnia satysfakcja z życia w krajach bogatszych jest wyższa niż w krajach o niskim poziomie dochodów. W rezultacie uzyskuje się dodatnią relację między wydatkami konsumpcyjnymi a satysfakcją z życia.

---

³¹ W.D. Nordhaus, J. Tobin, *Is growth obsolete? Economic research: retrospect and prospect*, National Bureau of Economic Research, New York 1973, s. 38.

³² D. Kielczewski, *Konsumpcja a perspektywy trwałego i zrównoważonego rozwoju*, Białystok 2004, s. 7–16.

³³ C. Bywalec, *Konsumpcja w teorii i praktyce...*, s. 17.

Rys. 1. Satysfakcja z życia w relacji do wydatków konsumpcyjnych na mieszkańca w 27 krajach UE w 2010 r.

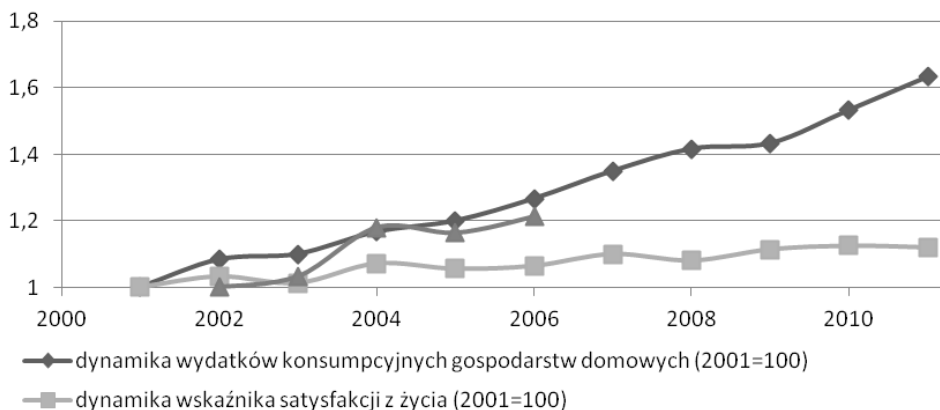
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Eurostatu oraz World Database of Happiness (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>, dostęp 6.05.2013).

Warto zauważyć, że w prowadzonych w ramach tej problematyki badaniach postulowany jest i potwierdzony w wynikach trend nieliniowy – najczęściej logarytmiczny³⁴. Dla danych przedstawionych na rysunku 1 najlepszym dopasowaniem charakteryzował się trend liniowy. Wydaje się jednak, że przyczyną tego jest nie liniowość zależności satysfakcji z życia od konsumpcji w Europie, lecz występowanie dwóch odstających obserwacji – dotyczących Grecji i Portugalii. W tych dwóch krajach satysfakcja z życia jest nieproporcjonalnie niższa w stosunku do poziomu ich konsumpcji. Można przypuszczać, że spadek satysfakcji z życia w nich jest efektem kryzysu po 2008 roku – od tego roku można zaobserwować systematyczny i znaczny spadek satysfakcji z życia w Grecji i Portugalii. Po odrzuceniu tych dwóch krajów znacznie lepsze dopasowanie ($R^2 = 0,77$) uzyskuje się dla trendu logarytmicznego. Fakt taki mówiłby o tym, że średnia satysfakcja z życia jest wyższa dla krajów o wyższych wydatkach konsumpcyjnych, jednak różnice we wskaźnikach satysfakcji są relatywnie mniejsze dla krajów najbogatszych.

Drugą część analizy, to jest wyniki dotyczące zależności pomiędzy dynamiką konsumpcji a dynamiką satysfakcji z życia w Polsce w latach 2001–2011, przedstawiono na rysunku 2. W badanych latach następował systematyczny wzrost

³⁴ C. Graham, *The economics of happiness*, “World Economics” 2005, vol. 6, no. 3, s. 46.

wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych na mieszkańca według parytetu siły nabywczej. Obserwowana dynamika satysfakcji z życia, mierzona jako wartość średnia wyników z ankiet, wskazuje na towarzyszący wzrostowi konsumpcji wzrost zadowolenia Polaków, nie jest on jednak proporcjonalny do wysokiej dynamiki wydatków konsumpcyjnych, nie można więc tu mówić o stabilizacji na jednym poziomie, jak w badaniach R. Eastelina. Dla porównania naniesiono na wykres dynamikę wskaźnika „jakość życia”, obliczonego nie jako średnia, lecz jako odsetek osób, które w ankiecie zaznaczyły, że są zadowolone lub bardzo zadowolone z życia ogółem. Mimo że dostęp do opracowanych w ten sposób danych dotyczy znacznie krótszego okresu (lat 2002–2006), to wystarczy, aby zauważyć, że dynamika wzrostu w ten sposób mierzonego dobrobytu jest zbliżona do dynamiki konsumpcji.

Rys. 2. Dynamika konsumpcji a dynamika satysfakcji z życia w latach 2001–2011 w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Eurostatu, World Database of Happiness (<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>, dostęp 6.05.2013) oraz Eurobarometru (<http://www.eurofound.europa.eu>, dostęp 6.05.2013).

Uzyskane wyniki pozwalają stwierdzić, że w badanym okresie bogacenie się społeczeństwa polskiego oraz wzrost konsumpcji nie prowadziły do spadku satysfakcji z życia – można raczej przypuszczać, że przez poprawę jakości życia ogółem prowadziły do poprawy dobrobytu indywidualnego przeważającej części społeczeństwa, co ma swoje odbicie w wynikach ankiet. Należy przypuszczać, że jeśli nasila się znaczenie mechanizmów o charakterze psy-

chologicznym, wywołujących negatywny wpływ na zadowolenie z konsumpcji, to są to nadal zjawiska o charakterze jednostkowym w Polsce i nie rzutują na średnią satysfakcję z życia w ramach całego społeczeństwa.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pozwoliła skonfrontować ekonomiczną i psychologiczną perspektywę oceny wpływu konsumpcji na indywidualny dobrobyt. Dokonano przeglądu funkcjonujących w obu dziedzinach definicji oraz metod analizy badanego zagadnienia. W efekcie pozwoliło to na wyciągnięcie wniosku, że mimo znacznej i bardzo owocnej kooperacji dwóch dziedzin nauki w ostatnich dekadach, cele badawcze i efekty prowadzonych badań w dziedzinie ekonomii bardzo różnią się od tych prowadzonych w dziedzinie psychologii, nawet w zakresie jednego problemu badawczego. Ekonomia, badając postawy indywidualne, skupia się na najbardziej powszechnych tendencjach, które mają najsilniejszy wpływ na wielkości zagregowane, psychologia zaś interesuje się badaniem pewnych mechanizmów, które mogą występować jednostkowo, na pograniczu ogólnych tendencji. Dlatego też wydaje się, że bardzo cenne analizy psychologów, dotyczące między innymi występowania patomechanizmów, takich jak postawy silnie materialistyczne, zakupoholizm czy niski poziom samokontroli, nie stanowią jeszcze wystarczających przesłanek dla podważenia ogólnych prawidłowości o dodatnim wpływie konsumpcji na jakość życia i dobrobyt w sensie ekonomicznym.

Bibliografia

- Ahuvia A.C., Wong N., *Cognitive and affective antecedents of Inglehart's materialism. Implications for the development of materialism as a macro-values orientation*, "Journal of Macromarketing", Special Issue on Consumer Wellbeing 2005.
- Ahuvia A.C., Wong N., *Materialism. Origins and implications for personal well-being*, "European Advances in Consumer Research" 1995, vol. 2.
- Andrews F.M., Whitney S.B., *Social indicators of Well-being. American perceptions of life quality*, Plenum Press, New York 1976.
- Becla A., Czaja S., Hałasa J.M., Rumianowska I., *Elementy mikroekonomii*, Wydawnictwo IBIS, Wrocław 2001.
- Belk R.W., *Materialism. Trait aspects of living in material world*, "Journal of Consumer Research" 1985, vol. 15.

- Bywalec C., *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Czapiński J., *Psychologia szczęścia. Przegląd i zarys teorii cebulowej*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa 1994.
- Czapiński J., *Psychologiczne teorie szczęścia. Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Diener E., Fujita F., *Social comparisons and subjective well-being*, w: *Health, coping, and Well-being*, red. B.P. Buunk, F.X. Gibbons, Mahwah, New York 1994.
- Easterlin R., *Does economic growth improve the human lot?*, w: *Nations and households in economic growth. Essays in honor of Moses Abramovitz*, red. D. Reder, M. Reder, Academic Press, New York 1974.
- Frank R.H., *The frame of reference as a public good*, "Economic Journal" 1997, vol. 107.
- Gąsiorowska A., *Postawy wobec pieniędzy a kupowanie impulsywne*, w: *W supermarketach szczęścia. O różnorodności zachowań konsumenckich w kontekście jakości życia*, red. A.M. Zawadzka, M. Górnik-Durose, Difin, Warszawa 2012.
- Ger G., Belk R.W., *Cross-cultural differences in materialism*, "Journal of Economic Psychology" 1996, vol. 17.
- Graham C., *The economics of happiness*, "World Economics" 2005, vol. 6, no. 3.
- Hudders L., Pandelaere M., *The silver lining of materialism. The impact of luxury consumption on subjective Well-being*, "Journal of Happiness Studies" 2012, vol. 13.
- Jampolsky L., *Leczenie uzależnionego umysłu*, Warszawa 1992.
- Kasser T., Ryan R.M., *Further examining the American dream. Differential correlates of intrinsic and extrinsic goals*, "Personality and Social Psychology Bulletin" 1996, vol. 22.
- Kasser T., Ryan R.M., *The dark side of the American dream. Correlates of intrinsic and extrinsic goals*, "Journal of Personality and Social Psychology" 1993, vol. 65.
- Kielczewski D., *Konsumpcja a perspektywy trwałego i zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004.
- Landreth H., Colander D.C., *Historia myśli ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Nordhaus W.D., Tobin J., *Is growth obsolete?*, w: *Economic research. Retrospect and prospect*, National Bureau of Economic Research, New York 1973.
- Ostasiewicz W., *Metodologia pomiaru jakości życia*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Wrocław 2002.
- Richins M.L., Dawson S., *Special possessions and the expression of material values*, "Journal of Consumer Research" 1994, vol. 21.

- Ryan R.M., Deci E.L., *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*, "American Psychologist" 2000, vol. 55.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Sirgy M.J., *Materialism and quality of life*, "Social Indicators Research" 1998, vol. 43.
- Stutzer A., Frey B.S., *What happiness research can tell us about self-control problems and utility misprediction*, Institute for Empirical Research in Economics, Working Paper no. 267, Zurich 2006.
- Wright N.D., Larsen V., *Materialism and life satisfaction: a meta-analysis*, "Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behavior" 1993, vol. 6.

**ECONOMIC VS PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE IMPACT
OF INDIVIDUAL CONSUMPTION ON WELL-BEING**

SUMMARY

With the increasing interest in the economics of happiness, which questions the relation between the well-being and the level of economic development, there is a need to reconsider the impact of the increase in consumption on well-being. The article examines the relationship between consumption and well-being. The interdisciplinary analysis explored both, the economic and the psychological points of view. The study is based on the literature review and some rough empirical evidence. The analysis leads to the conclusion that, although very valuable, the findings of psychology on pathomechanisms such as highly materialistic attitudes, shopaholism or low levels of self-control, do not constitute the sufficient grounds to challenge the accuracy of the overall positive impact of consumption on the quality of life and well-being in the economic sense.

Keywords: consumption, well-being, welfare